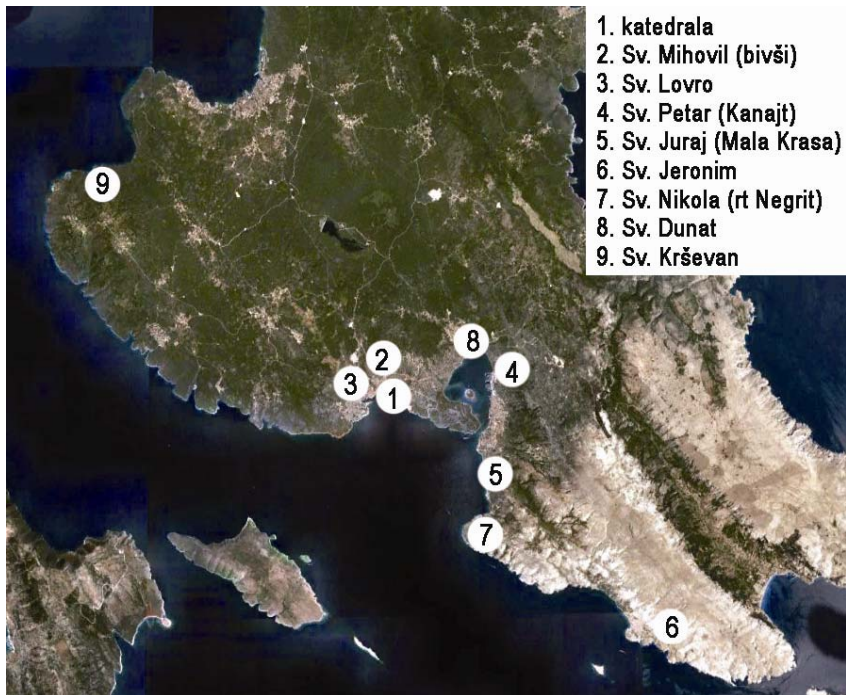

STARE CRKVE U SREDIŠNJEM DIJELU KRKA

Uvod

U prošlom smo broju obradili sve crkve na južnom i jugoistočnom dijelu otoka Krka, a sada su na redu crkve u središnjem dijelu, zapravo crkve grupirane oko dva velika naselja – otočkog središta Krka i Punta.

Većina je tih crkava nastala na prostorima negdašnjih rimskih građevina, terma u gradovima, a „vila rustika“ izvan većih naselja. Gotovo sve starokršćanske crkve, s izuzetkom onih u utvrđenom gradu Krku, imale su određen prekid uvjetovan rušenjima ili napuštanjima okolnog stanovništva. To bi značilo da otočki položaj nije spasio otočko stanovništvo i njegove građevine od paljevine i pljačke, možda ih je samo malo odgodio. Čini se da je blizina kopna, ono što je velika prednost Krka kao otoka, u ovom slučaju bila opasnost i gotovo pogibelj.

Crkve u središnjem i zapadnom dijelu Krka

OLD BUILDINGS IN THE CENTRAL PART OF KRK

It has long been believed that Krk Cathedral is a Romanesque building, just like the church at its west facade with which it is connected. However, a recent protective testing has accidentally revealed traces of an older church from the 5th and 6th centuries, and an oratory from the 4th century, which were built on Roman thermae. This has also changed former views on the development of Christianity on the island, especially as big Early Christian churches have also been found in other parts of the island. Traces of other churches have also been discovered in Krk, but also in the vicinity of Punat. These edifices are most often of Early Christian design and were generally first destroyed and then replaced with smaller churches built on the same spot. Interesting rustic pre-Romanesque churches, quite small in size, have also been found near Punat and Krk. There are very few of such small churches on Kvarner Islands. In fact, they remind us by their appearance of similar churches situated in Zadar and Nin. This connection with Zadar is further evidenced by saints these churches are consecrated to (St. Krševan and St. Dunat) which are celebrated in Zadar. They were probably built at the time when the Krk diocese was a part of the Zadar archdiocese.

Crkve u gradu Krku

Katedrala Uznesenja Marijina

Grad Krk je biskupsko središte i glavno naselje istoimenoga otoka, a u njemu se na svakom koraku pronalaze tragovi višetisućljetne povijesti.

Ostatci predromanske ilirske civilizacije mogu se uočiti i u imenu jer se zna da su otok i grad Iliri nazivali imenom iz kojega se lako može iščitati današnji naziv – K(u)r(y)k(ta). Taj su naziv poslije prihvatili Rimljani, a širenjem je Rimskog Carstva Krk postao istaknuti municipij. Utvrđeno je da je grad imao termalno kupalište, a pojavom kršćanstva vrlo je rano postao biskupskim središtem. Kao značajna stanica na morskim putovima, prema nekim je procjenama imao čak više od desetak tisuća stanovnika (susjedni Osor i više). Stoga, primjerice, Daniel Farlatti u svom djelu *Illyricum Sacrum* tvrdi da je Krčka biskupija stara koliko i kršćanstvo [1]. To je možda ipak pomalo pretjerana ocjena jer se prvi krčki biskup Andreas spominje na sinodu u Rimu 680., a osorski biskup (Osorska je biskupija sada u sastavu Krčke) na splitskom saboru 530. godine.

Sadašnja je krčka katedrala Uznesenja Marijina romanička građevina iz 12. st., a u pisanim se izvorima prvi put spominje u darovnici biskupa Ivana iz 1186. godine. Dugo se vje-

rovalo da je tada i izgrađena, a podignuta je na dnu brežuljka na kojemu se grad smjestio. Riječ je o trobrod-

upozorio na postojanje zazidanoga luka arkade, što ga je pronašao otu- kavši žbuku na sjevernom zidu boč-

ne apside pregrađene u baroku. Mohorovičić je na temelju dugogodišnjih proučavanja tipologije antičkih i srednjovjekovnih konstruktivnih sustava i oblika odmah zaključio kako taj graditeljski element ne pripada 12. ili 13. st., nego da se može procijeniti kako potječe iz razdoblja od 5. do 7. st.

To je potaknulo opsežna istraživanja koja su s prekidima trajala od 1956. do 1963. godine. Na prostoru katedrale i sjeverno od nje otkriveni su ostatci većih rimskih terma (s tragovima mozaika) iz 1. st., koje su bile izgrađene na nekoj prijašnjoj osnovi s dijelovima ilirske i grčke keramike. Pronađeni su ostatci hipokamusta (uređaja za zagrijavanje vode) i tepidarija (bazena) s mozaičkim podom.

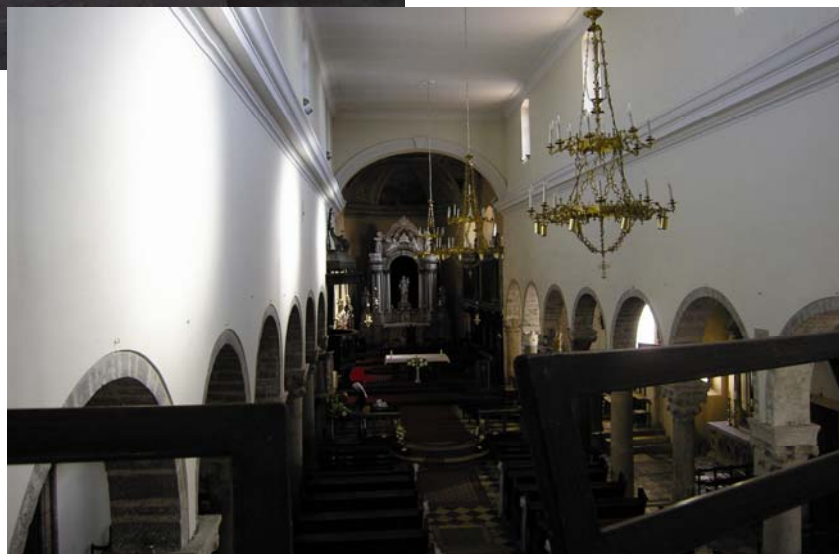
U južnom je dijelu negdašnje antičke bazenske dvorane pronađena jedna cjelina s posebnim mozaikom koja je bila izgrađena u urušenom i izravnanom prostoru za zagrijavanje. Do gradnje je tog dijela vjerojatno došlo nakon konačnoga urušavanja terma, a prije gradnje starokršćanskoga bazilikalnog kompleksa, pa se možda radilo o starokršćanskom oratoriju. To se zaključuje po tome što su velike kocke mozaika bile iz-

Apside današnje katedrale Uznesenja Marijina u Krku

noj bazilici s 9 pari stupova i tri apside, dugoj 40 m i širokoj 14,5 m.

Krčka je katedrala ipak znatno starija, vjerojatno iz 5. st., i bila je izgrađena na istome mjestu, a u blizini su pronađeni vjerojatni tragovi oratorija iz 4. st. Do tog je otkrića došlo gotovo slučajno prije pedesetak godina kada je akademik Andre Mohorovičić na zamolbu Konzervatorskog odjela u Rijeci došao provjeriti stabilnost nekih nagnutih stupova u katedrali. Tada ga je biskupijski kancelar Ivan Žic

Unutrašnjost krčke katedrale

lizane od hodanja i što je taj prostor bio povezan s obližnjom starokršćanskom krstionicom bazen kojih je pronađen 1966. Poslije je na tome mjestu bila odvojena kapela Sv. Ivana Krstitelja koja je srušena 1565., a poslije je ponovno izgrađena, povećana i spojena sa sadašnjom katedralom.

Starokršćanska je katedrala bila na mjestu sadašnje, na južnom dijelu termalnog kompleksa. Bila je to trobrodna bazilika, relativno pravilnoga tlocrta, s unutrašnjom dužinom 27,8 i širinom od prosječnih 14,2 m. Na crkvi je samo srednji brod imao apsidu, a ostali su završavali ravnim zidovima. Sa zapadne je strane bio nartek (prostor za katekumene i pokajnike). Istočni je zid slijedio liniju zida antičkih terma, a po sredini je nadograđena potkovičasta apside koja je neobična po tome što je znatno uvučena u unutrašnji prostor crkve. Time je zaokružen prostor potreban za smještaj vjerojatnog supselija, katedre (biskupske stolice) *scollae cantorum* (orgulje s pjevačima uz oltar) i vjerojatno ciborija, a možda su pregrađeni krajevi bočnih lađa služili i kao pastoforije.

Prolaz između katedrale i crkve Sv. Kvirina

Čini se da je u 12. st. na pročeljni zid nartekse nadograđena neobična jednokatna crkva Sv. Kvirina, orijentirana sjever-jug. Posvećena je sisačkom mučeniku i biskupu iz 4. st. te zaštitniku grada Krka i Krčke

biskupije (nedavno je obilježena 1700. obljetnica njegova mučeništva).

Stup sa starokršćanskim kapitelom

Valja reći da je prizemni dio posvećeno Sv. Margeriti, mučenici iz pizijske Atiohije. Pri velikom preuređenju katedrale u 13. st., koje je obavljeno zbog ruševnosti ili stradanja, uklonjen je pročeljni zid katedrale (to je potvrđeno pronađenim tragovima zida) pa se ona spojila s crkvom Sv. Kvirina. U to su doba crkvi pridodane i bočne apside te pojačana i povećana srednja apside, a sve se to događalo postupno i crkva nikada nije prestajala s radom. Današnji je izgled katedrale rezultat brojnih dogradnja od romanike do baroka, a kroz bočni je brod crkve Sv. Margerite probijen prolaz koji se nalazi u pravcu glavne poprečne ulice (karda) što je vodio prema gradskoj luci.

Može se pretpostaviti da su stupovi i lađe ostali uglavnom isti od ranokršćanskog razdoblja, a samo su dva nova stupa pridodana u prostoru bivšeg nartekse. Od starijih većina ima korintske kapitule, osim dva najbliža oltaru, od kojih sjeverni ima na svakom uglu prikazanu ribu koju jedu ptice, a to su starokršćanski simboli euharistije: kršćani (ptice) hrane se Kristom. Na trećem južnom stupu

od pročelja, prvom dok je postojao nartek, postavljen je natpis posvećenoj Bogorodici (u prijevodu s latinskog: Djevičin sin dao krčkom biskupu i domorocu D. da ovo stupovlje po njemu započeto dovede do potpunog svršetka.). Taj natpis u starom dijelu crkve vjerojatno znači da je katedrala oduvijek bila posvećena Blaženoj Djevici Mariji i da je možda izgrađena nakon koncila u Efezu 431. kada je proglašena istina da je Marija majka Isusa, Boga i čovjeka.

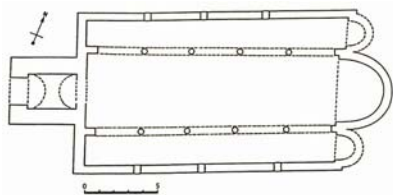
Valja na kraju reći da su kao spoliji u katedrali pronađeni ostatci pluteja s lijepom i razrađenom pleternom ornamentikom. Ti se spoliji nalaze u crkvenom muzeju koji je uređen na drugom katu romaničke crkve Sv. Kvirina, naslonjene na pročelje katedrale. Kako starokršćanske crkve nisu imale zvonik, zbog skučenoga je prostora zvonik 1515. izgrađen uz pročelje crkve Sv. Kvirina. Gornji mu je dio bio temeljito prerađen 1765. pa je tada dobio i drvenog anđela kojega je 1973. zamijenio sadašnji anđeo od plastike [2], [3].

Benediktinske crkve u gradu i oko njega

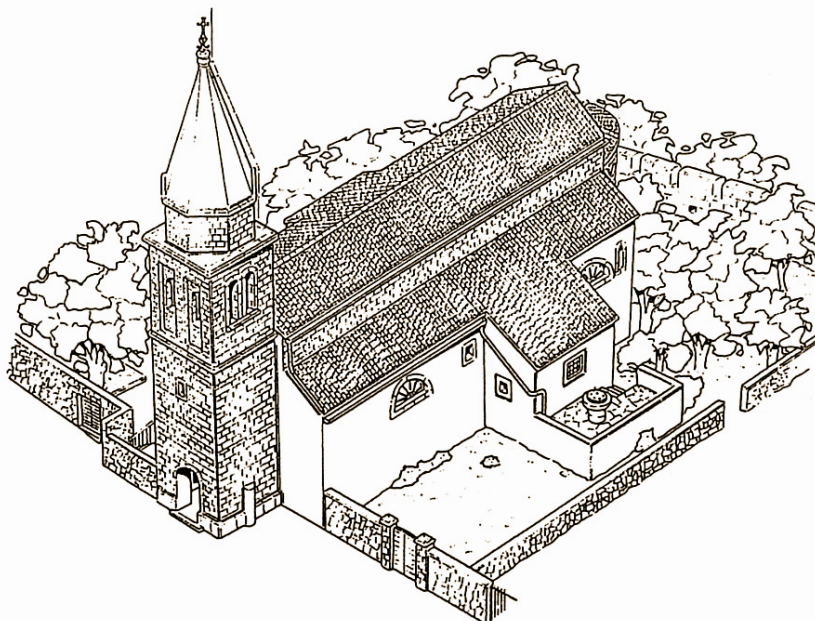
Možda su prvi redovnici na Krku bili istočni monasi koji su živjeli prema pravilima Sv. Bazilija jer su bili prikladni za povučeni život i prilično sigurni od napada barbara, a ti su otoci sve do 12. st. bili u sastavu bizantske Dalmacije. Benediktinci su na kvarnerske otoke došli vrlo brzo, vjeruje se da ih je doveo Sv. Gaudencije, osorski biskup iz 10. st. Nema pisanih tragova kada su stigli na Krk iako su već krajem 10. st. bili u Osoru i na Susku. No sasvim su sigurno na Krku bili u 11. st., o čemu uostalom svjedoči i Bašćanska ploča.

No ako Krk i nije bio prvi otok na koji su benediktinci stigli, oni su na njemu od svih 25 otoka na kojima je potvrđeno postojanje benediktinaca bili najbrojniji. Zna se pouzdano da

je bilo sedam samostana, ali se pretpostavlja da ih je bilo još toliko.

Tlocrt crkve Sv. Mihovila, današnje crkve Majke Božje od zdravlja

Aksonometrijski prikaz crkve Sv. Mihovila

U gradu je Krku najpoznatija crkva Sv. Mihovila Arkandela s istoimenim samostanom uz gornja gradska vrata. Prvi se put spominje u oporuci udovice Spreze 1271. iako se pretpostavlja da je postojala i znatno prije, a izgrađena je u ranoromaničkom razdoblju kao prva takva crkva u gradu. Sačuvana je gotovo u izvornom obliku do današnjih dana. Bila je posvećena Sv. Mihovilu do 1850. kada je nakon epidemije kolere posvećena Majci Božjoj od zdravlja.

Crkva je bila trobrodna i nekada je imala tri apside, danas je sačuvana samo središnja, a od bočnih je ostao samo temelj na sjevernom dijelu crkve i znakovi luka u zidu. Zvonik se nalazi na pročelju, a dimenzije su crkve 21 x 10 m. U unutrašnjosti se nalazi osam stupova u dva reda, od ko-

jih su prva četiri izvorni i monolitni, dva su zaobljena (jedan odgovara stupovima crkve Sv. Apolinara u Clasi iz Ravenne), a preostali su od bijelog kamena. Većina je stupova u jednom, a tri su od dva dijela. Romanički su im kapiteli, koji su dosta oštećeni, ukrašeni grabežljivim životinjama i pticama. U sjevernom se dijelu nalaze tri izvorna romanička prozora.

vio pod žbukom 1973., a slični onom na kapitelu Sv. Marije Male u Zadru iz 1105.), isklesani timpan od nepravilna polukruga iznad ulaznih vrata (vraćen 1850.) i zvonik na pročelju u osi crkve s romaničkim karakteristikama, može se zaključiti da je crkva izgrađena u 11. st. Uostalom na otoku postoje još dvije crkve takva tlocrta – Sv. Vid kod Dobrinja i Sv. Lucija u Jurandvoru.

Zvonik nedvojbeno potječe iz istog doba kao i crkva, a to dokazuju značajke njegova dva izborna kata. Do 1895. imao je i treći kat s malim krovom na četiri vode koji je uklonjen pa je nad drugim katom postavljena piramida. Zvonik se inače pri jednoj biskupskoj vizitaciji iz 1533. spominje kao vrlo star.

Samostan se nalazio u vrtu sa sjeverne strane crkve, gdje su bila i vrata za neposredan ulaz. U njemu su živjeli benediktinski redovnici do polovice 15. st., a poslije su samostanom upravljali svjetovni opati. Jedan od njih, opat Negri, piše 1616. da je samostan bez krova i u ruševinama jer su skinuti crjepovi za pokrivanje vojničkih nastamb. Bojao se da će se sve srušiti i ugroziti crkvu na koju je jedna zgrada bila naslonjena. Tražio je popravak koji nije uslijedio jer je samostan potpuno propao. Njegovi bi se

Kada se sagledaju svi elementi, posebno kapiteli, prozorčići u empori (galeriji), friz u apsidi (koji se poja-

Stupovi na trgu Kamplin u Krku, jedini ostatci crkve Sv. Lovre

ostatci sigurno pronašli arheološkim istraživanjima.

U Krku je među najposjećenijim narodnim događanjima sajam Lovrečeva koji se održava uz blagdan Sv. Lovre (10 kolovoza), zaštitnika trgovaca. Taj sajam prati i velika procesija. Dugo je vremena poznavateljima krčke prošlosti i graditeljske baštine bilo neobično da se u gradu održava procesija svecu kojem nije posvećena ni jedna crkva. No ona je ipak postojala. Crkva i benediktinski samostan Sv. Lovre pokraj Krka nalazio se izvan grada, zapadno od gradskih zidina u vrtu obitelji Šinigoj. Iako na tom položaju nisu vidljivi nikakvi ostatci, postojanje je crkve i samostana nedavno potvrđeno s nekoliko sondi, ali nam ipak nitko od prolaznika nije znao pokazati točno mjesto. Od nekada velikog kompleksa ostali su tek rijetki dijelovi mozaika i kapitela koji mogu upućivati na starokršćansko podrijetlo. Jedini su veći ostatci negdašnje crkve dijelovi stupova na trgu Kamplin, istočno od katedrale i preko puta kaštela.

Crkva bi mogla biti starokršćanska jer na to upućuje i ime zaštitnika, starokršćanskog sveca i mučenika iz 3. st. i vjerojatno je podignuta prije samostana. Uostalom iz katastarskog pregleda 1752. može se uočiti da je crkva bila trobrodna i s jednom polukružnom apsidom.

Crkva i samostan su se nalazili na mjestu ilirskoga, rimskoga i starokršćanskoga groblja jer je postojao običaj da se samostani podižu kao čuvari nad napuštenim grobljima. Benediktinci su tu bili do kraja 15. st. Samostan se prvi put spominje 1271., također u oporuci udovice Spreze, uostalom jedno je vrijeme s njim upravljao opat samostana Sv. Mihovila, a poslije su i sekularni opati. Papa Nikola V. 1450. ukinuo je tu opatiju, ali je crkva obnovljena 1457. na prijedlog kneza Ivana VII. Frankopana. Spominjala se do 1803., ali je 1850. zemljište prodano i tada su

njezini tragovi, čak i temelji, potpuno nestali.

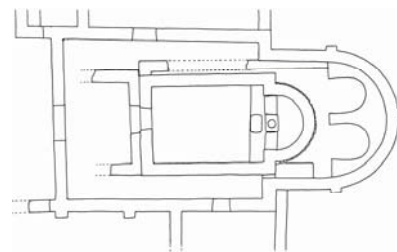
Crkvu Sv. Ivana Krstitelja izgradio je biskup Ivan, rođen u Krku, a u oporuci s početka 12. st., ostavlja je sa svim posjedima benediktinskom samostanu Sv. Ciprijana na Muranu kraj Venecije. U ispravi se navodi da se nalazi kod gornjih gradskih vrata grada, gdje je bio samostan Sv. Mihovila, a nešto polije i Sv. Franjo. Kako u tradiciji o tome nema nikakvog spomena, crkvu Sv. Ivana Krstitelja valja tražiti izvan zidina, a to potvrđuje i jedna dukala dužda Leonarda Lauredanija iz 1507., koja spominje i brežuljak Sv. Leonarda, sjeverno od grada. Ta bi lokacija mogla odgovarati da ima ikakvih tragova zgradama. Na putu za Sv. Fošku jedan se predjel naziva Sv. Ivan, ali također ni traga crkvi ni samostanu [4], [5].

Crkve u Puntu i oko njega

Crkva Sv. Petra u Kanajtu

Položaj je crkve Sv. Petra u dijelu Puntarske uvale zvanom Kanajt (od lat. riječi *canna*, *cannetum* – trstika, trstičnjak) točno utvrđen 2001. ispod

gomila i gromača u zaleđu marine, tridesetak metara istočno od istoimenoga hotela. Tu su uočljivi i tragovi neke pravokutne antičke „vile rustike“ koji će tek trebati istražiti.

Tlocrt svih faza crkve Sv. Petra u Kanajtu pokraj Punta

U južnom je krilu antičke građevine bila izgrađena prostrana jednobrodna crkva s istaknutom poluvaljkastom apsidom, lezenama (na dijelu južnog zida i u apsidi) i imale je tragove bočnih dogradnja. Iako nema nikakve kamene crkvene opreme, graditeljski elementi i brojni arheološki ostatci (keramike, opeke, amfora i staklenih uljanica) upućuju na postojanje života uz crkvu, možda preobrazbi antičkoga gospodarstva u mali samostan, tijekom 6. ili 7. st.

Nakon toga kao da život naglo prestaje, da bi se nedugo potom opet po-

Ostatci apsida raznih faza crkve Sv. Petra

javio što potvrđuju i ostatci crkve koja je u to doba bila na zaista neobičan način obnovljena. U starokršćanskoj je crkvi djelomičnim rušenjem i pregradnjom nastala nova jednobrodna crkva, s dvije jednake, duboke i kruškolike apside koje su dograđene (upisane) u prostranom svetištu prijašnje. Svetište je nove crkve uobičajeno samo u unutrašnjosti, a zadržana je valjkasta starokršćanska apside s lezenama. Pritom je crkva i znatno skraćena.

Dvoapsidalna je kapela poslije srušena tako da su iznesene sve relikvije i kameni namještaj, ali i ispražnjena raka u grobnici ispred svetišta. Potom je u dvoapsidalnoj crkvi podignuta treća kapela romaničkih karakteristika, još manjih dimenzija s brodom pravokutnoga tlocrta i malom polukružnom opisanom apsidom. Kapela je imala zidanu osnovu oltarnoga stola koja je u središtu skrivala spolij glatkoga antičkog stupa, vjerojatno loculus (ukopno mjesto).

Od baze i stupa pronađeni su tek otisci u mortu jer su davno izvađeni i odneseni. Poslije je u skladu s običajima novoga gotičkog doba zadržano začelje i dobivena ravna ploha, a baza oltara premještena unaprijed i bez tragova spomenutoga stupa.

Iako su pronađeni ostatci konzervirani, arheološka istraživanja na tom lokalitetu još uvijek nisu zaključena, ali dosadašnji rezultati jasno upućuju na postupno propadanje i gospodarsko nazadovanje lokalne kršćanske zajednice, što se posebno očituje i u obnovi bogomolja koje su podizane na istom mjestu.

Crkva je zaista posebna jer se na istom mjestu nalaze tri crkve koje su se postupno sve više smanjivale. Prva je starokršćanska crkva iz 6. ili 7. st. imala neobično veliku i isturenu apsidu i dosta bočnih pregradnja koje, kako se čini, nisu bile samo pastoforije. Možda su to bile neke stambene ili gospodarske zgrade. Može se pretpostaviti da je ta crkva napuš-

tena i potom poharana i djelomično srušena tijekom 8. st. kada su novodoseljeni i nepokršteni stanovnici s kopna preplavili otok [7].

Konzervirani ostaci crkve Sv. Petra

S pokrštaivanjem pridošlih ili vraćanjem potomaka prognanih izgrađena je nova dvoapsidalna crkva. Gradnju joj se smješta u razdoblje trzavica, neprijateljstava i nestabilnog mira između dvaju imperija – Bizantskoga i Franačkoga Carstva Karla I. Velikog početkom 9. st., u kojem je otok Krk granično i pomalo izolirano područje. Tada je uglavnom na prostoru Istre izgrađena i glavnina od desetak dosad poznatih dvoapsidalnih crkava, a na kvarnerskim otocima postoji još jedna posvećena Sv. Platonu pokraj Osora na obližnjem Cresu [8].

Što je potom, u razdoblju od stoljeća do stoljeće i pol, natjeralo okolne stanovnike da se organizirano povuku (jer ponijeli su za sobom sve relikvije i dijelove crkvenog namještaja) može se samo pretpostavljati. Možda je razlog bila neka bolest ili neprijateljska ugroza, možda i s mora u čijoj se blizini naselje i crkva nalazili. Pretpostavlja se da je i tada crkva opustošen ili djelomično srušena. No povoljan položaj i sigurna luka

potaknula je stanovništvo da se vrlo brzo vrati jer je izgrađena nova i najmanja crkva u predromaničkom stilu (na što upućuje presvođenje) ili ra-

noromaničkom (na što upućuje široka apside).

Što je bio razlog stanovnika uokolo crkve Sv. Petra u Kanajtu da krajem 15. ili početkom 16. st. opet organizirano napuste to područje, može se samo pretpostavljati. Možda ih je uništavala malarija (na postojanje vode upućuje trstika) koja je navodno gotovo potpuno uništila veliki grad Osor na susjednom otoku, a možda su se jednostavno preselili na neko prikladnije i plodnije područje na otoku, drugim otocima ili susjednom kopnu.

Crkva se inače prvi put spominje 1419., ali se čini se da je krajem 15. st. bila potpuno napuštena [7].

Ipak se 1528. u blizini spominje gospodarsko-stambeni kompleks, zapravo ljetnikovac krčkih biskupa koji je možda tada i izgrađen. U ljetnikovac je uklopljena i mala presvođena pravokutna kapelica. Potom je biskup Baltazar Nosadin 1692. srušio ili potpuno preuredio postojeću zgradu.

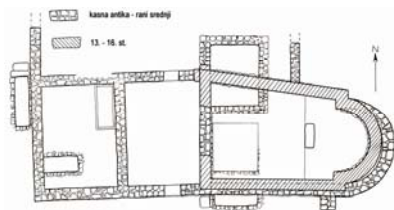
U jednom izvještaju naime stoji da je zgradu znatno povećao, a u drugom da je novu od temelja izgradio kraj Sv. Petra u Kanajtu za uporabu nasljednicima. Krčki su biskupi naknadno izgradili i samostan u koji su došle i Sestre trećeg reda Sv. Franje iz Maribora, a u kapeli se obavljala i služba Božja. Okolno je zemljište pretvoreno u poljoprivredno dobro, voćni i lozni rasadnik s poljoprivrednom školom.

Crkva je sasvim uništena u 19. st. intenzivnim obrađivanjem tla. Tada su, sve donedavno, bili s površine nestali i posljednji obrisi drevne crkve Sv. Petra.

Zgrada je do danas najvećim dijelom sačuvala staro pročelje. Od 1956. bila je odmaralište Trgovačke komore iz Makedonije, *Marina Punat* kupila ju je 1982. i najprije preuredila u restoran, a potom u hotel *Kanajt* visoke kategorije.

Crkva Sv. Jurja u Krasi

Crkvice je Sv. Jurja na Maloj Krasi (2,5 km južno od Punta) već pet stoljeća napuštena ruševina, ali se u posljednje vrijeme na njoj provode

Tlocrt crkve Sv. Jurja i antičkih ostataka u Maloj Krasi

sustavna istraživanja i konzervatorski zahvati koje uz Ministarstvo kulture potpomažu Turistička zajednica i Općina Punat. Ostaci su crkve oduvijek privlačili vlasnike zemljišta, slučajne prolaznike, turiste, istraživače amatere, ali i znanstvenike. Obilnu je zbirku s vremenom prikupio dobar poznavatelj prošlosti Punta i muzikolog Nikola Bonifačić-Rožin i većim je dijelom poklonio Arheološkoj zbirci Franjevačkog samostana

na Košljunu. Najznačajniji su bili ulomci predromaničke oltarne pregrade (pluteja), ali je bilo i dijelova antičke keramike, tegula i lubanja iz uništenih grobova. U crkvi su u prošlosti obavljena manja amaterska iskapanja, ali i stručni pregledi.

Pročelje crkve Sv. Jurja i ostatci antičkih građevina

Sadašnja romanička crkvice Sv. Jurja nesumnjivo potječe iz 12. st. Zbog zanimljiva titulara i pronađenih starijih tragova, arheološka su istraživanja započela 1987. godine. Tada se istraživalo zapadno od crkve, a izrađeni su poprečni i uzdužni presjeci. Iako se u crkvi nije istraživalo, potvrđeno je postojanje prijašnjih građevinskih faza.

Na podu kasnoantičke građevine otkrivena je lijepo oblikovana i svode-na grobnica, nažalost uništena. Sjeverno je još jedna manja, a u blizini su ulomci velikoga sarkofaga. Tada je zaključeno da se ostatci romaničke crkve Sv. Jurja nalaze na mnogo starijem antičkom sklopu oko kojega je u kasnoj antici formirano ograđeno groblje.

Poslije su nakon prekida istraživanja nastavljena. Dosad su istraženi dijelovi manje kasnoantičke gospodarske

ke i stambene građevine. U jugoistočnom je kutu zgrade u 6. st. pregradnjom prostorija s pravokutnim bazenima izgrađena mala jednobrodna bogomolja s istaknutom polukružnom apsidom. Prostor unutrašnjega dvorišta nekadašnje vile pretvoren u

predvorje s grobljem. Uz ukope su pronađeni tragovi davno prekopanih pokojnika položenih u ožbukane i presvođene grobnice, a kompletirani su i ostatci neukrašenog sarkofaga. Od pokretnih je nalaza bila vrlo zanimljiva brončana fibula, tipična za autohtonu nošnju s kraja 6. i početka 7. st. kada je prva crkva možda i građena, vjerojatno potaknuta Justinijanovom rekonkvistom.

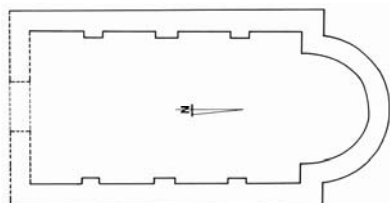
Postojeća je crkvice dobila oltarnu pregradu početkom 9. st., što je zaključeno prema desetak pronađenih ulomaka. Slijedilo je djelomično rušenje i obnova na istome mjestu, ali s nešto manjim dimenzijama i ugradnjom ulomaka predromaničke oltarne pregrade u zidove nove kapele. Nova je građevina uvučena u strukturu stare apside. Ta je nova „romanička“ kapela bila okosnica jednoga od posjeda obližnje benediktinske opatije na Košljunu. S propašću opa-

tije i odlaskom benediktinaca propala je i skrb o kapeli [7], [9].

Na ovom će se lokalitetu sasvim sigurno još istraživati, posebno zato što se vrlo malo zna o izgledu antičke građevine na kojoj su poslije izgrađene prijašnja i sadašnja crkvice.

Ostale crkve pokraj Punta

U posljednje se vrijeme temeljito istraživala i crkvice Sv. Jeronima pokraj rta Crikvena, 2,5 km jugoistočno od Stare Baške koja je u sastavu općine Puntat. Izdaleka vidljive ruševine podignute su iznad Zale drage i u blizini lokaliteta Mire. Ta je crkva bila srednjovjekovna bogomolja mjesta Kraj, kako se Stara Baška nekad nazivala. S položaja crkve, dobro zaštićenog od sjevernih vjetrova, dobra je preglednost prema jugu i rapskoj otočnoj skupini, a blizina morskih uvala pogodnih za sidrenje uvjetovala je vrlo rano naseljavanje. Na tom je blagom platou bio prostrani antički kompleks čiji se spletovi solidno građenih zidova uočavaju u gromačama i u terasama, a koje tek treba temeljito istražiti.

Tlocrt crkve Sv. Jeronima u Staroj Baški

Crkva Sv. Jeronima jednobrodna je crkvice s polukružnom apsidom. Bila je natkrivena kamenim svodom oslonjenim na tri para pojasnica. Iako su mnogi vjerovali da se radi o ranosrednjovjekovnoj sakralnoj građevini, suvremenim je arheološkim i konzervatorskim zahvatima dokazano da je riječ o crkvi iz 13. st. To ipak ne isključuje mogućnost postojanja neke starije crkve u blizini.

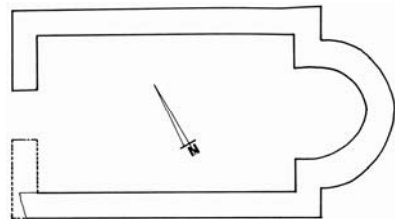
No da Sv. Jeronim ne pripada predromaničkom ili ranoromaničkom crkvenom graditeljstvu, kako su tvrdili mnogi autori, svjedočila je i neobič-

na orijentacija crkve – točno u smjeru sjever-jug. Ali i bez te važne pojedinosti još se jedan podatak nije uklapao. Gotovo sve krčke ranoromaničke crkve, jer predromaničkih, dakako, uz brojne starokršćanske, gotovo da i nema, nisu bile presvođene nego su imale drvenu krovnu konstrukciju.

Ostatci crkve Sv. Jeronima

Na rtu Negrit (zovu ga u Tranjevo), južno od Punta, u zaleđu napuštenog svjetionika, dvjestotinjak metara od obale, nalaze se prilično očuvani, ali slabo istraženi ostatci crkve Sv. Nikole, najomiljenijega titulara krčkih crkava. I ovdje je jak otklon prema sjeveru, ali to je ipak uvjetovano prilagođivanjem terenu. Ipak i ova je crkva bila presvođena (strop je potpuno urušen) i vjerojatno potječe iz 13. st. Prema nekim izvorima uz nju je postojao samostan, ali mu tragovi nikad nisu pronađeni [9].

Tlocrt crkve Sv. Nikole na rtu Negrit

Pošumljeni otočić Košljun nalazi se usred Krčkog zaljeva u uvali Puntarska draga u neposrednoj blizini Punta. Na njemu je vjerojatno najprije bila antička „vila rustika“, a potom i manja utvrda prema kojoj je Košljun dobio ime (*castellum* odnosno *castellione*). Kula koja i danas postoji nesumnjivo upućuje na benediktince koji su tamo bili prije franjevaca.

Prema dokumentima samostan je nastao u 12. st. iako neki stručnjaci misle da je to bilo u 11. st.

Iz vremena benediktinaca malo je toga ostalo, vjerojatno samo crkva Sv. Benedikta koja je dosta izmijenjena. Nad njom je poslije dozidana kuća, a između dvaju svjetskih ratova kapela je neuspješno restaurirana. Nalazi se na južnoj strani, a benediktinski se samostan prostirao s istočne i sjeverne strane klaustura [4].

Predromaničke crkve uokolo grada Krka

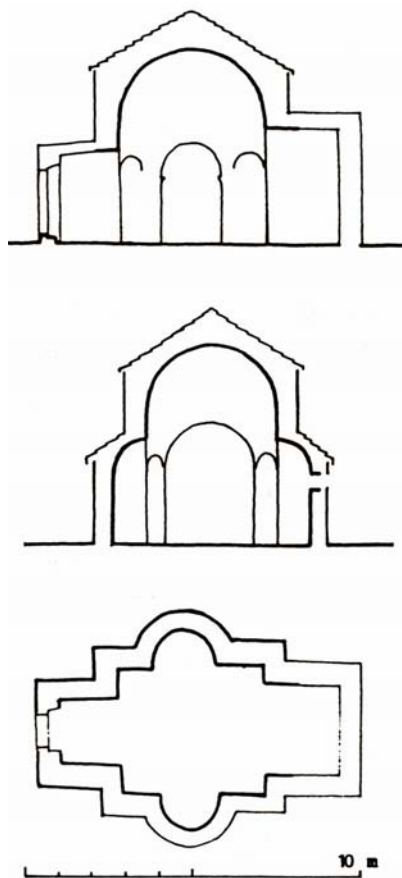
Već smo ustvrdili da na Krku gotovo da i nema predromaničkih crkava, a ono „gotovo“ zapravo se odnosi na točno dvije crkve koje obje pripadaju centralnim građevinama, crkve koje su se gradile u doba snažnoga Hrvatskog Kraljevstva. Te crkve neodoljivo podsjećaju na slične crkve u Zadru i Ninu, uostalom nose i imena svetaca koji se slave u Zadarskoj biskupiji – Sv. Dunat (Donat) i Sv. Krševan. Stoga mnogi drže da su građene u 12. st. u kratkotrajnom razdoblju kada je Krčka biskupija bila podvrgnuta Zadarskoj nadbiskupiji iako su takve crkve na zadarskom području građene od 9. do 11. st.

Crkva Sv. Dunata nadomak Punta

Crkva Sv. Dunata izgrađena je na raskrižju putova što vode prema Puntu, Krku, Korniću i Vrbniku, na mjestu gdje se Puntarska draga najviše uvukla u kopno, neposredno uz more. Drži se da je uz crkve u Ninu i Zadru među najznačajnijim spomenicima starohrvatskoga crkvenog graditeljstva s kojima se slaže i prema tipu građenja. Ne zna se točno vrijeme gradnje, pa iako bi prema stilu pripadala 9. st., no na natpisu uz crkvu stoji da je građena u 12. st.

Zapravo crkva Sv. Dunata ni svojim tlocrtom, a posebno sadašnjim izgledom nema nikakvog uzora i potpuno je samosvojna. Zapravo tek načinom

gradnje i kupolom podsjeća na spomenute crkve zadarskoga kruga.

Uzdužni presjek (gore), poprečni presjek (srednja) i tlocrt crkve Sv. Dunata

Riječ je o građevini uvjetno križnog tlocrta, s četiri kraka raspoređena uokolo središnje približno kvadratne jezgre nad kojom se uzdiže kupola koja počiva na kombinaciji trompa i pendantifskog prijelaza (način podupiranja sferičnih i eliptičnih forma) iz osnovnoga pravokutnog oblika na podlogu kalote. Čini se kao da je nevjesti majstor gradio potpuno spontano bez ikakvih točnih mjera i uzora te da se u gradnji vidi sva sloboda zamisli i neukosti graditelja. Tlocrt na je linija podnožja kupole potpuno nepravilna (između kružnice i četverokuta zaobljenih uglova), ali i struktura je svih dijelova vrlo nepravilna. U nju vodi ulazni pravokutni krak, a nasuprotni je krak u svetištu također pravokutan, ali mnogo manji i uži od središnje jezgre. Dvije manje polukružne apside smještene su bočno uz središnji prostor i okomito na crkvenu os.

Takav tlocrt nema ni jedna naša crkva, možda bi se, ali samo prema izduženosti, mogla na neki način usporediti s crkvom Sv. Marije u Škabrnji, a prema nepravilnosti s crkvom Sv. Jurja u Rovanjskoj. Zapravo je crkva Sv. Dunata svojevrsna sinteza centralne građevine s dominantnom

izvornom kupolom i produženim nejednakim bazilikalnim prostorom te nišama s obje strane glavnog prostora.

Unutrašnjost crkve Sv. Dunata

Današnji se izgled sasvim sigurno znatno razlikuje od negdašnjega. Izvana je izvorno, kako se čini, bila obložena klesanim kamenom, što se vidi još samo pri dnu, iako su crkve prema kojima je građena uvijek bile ožbukane. Iznutra je vjerojatno bila ukrašena mozaicima ili freskama.

Sasvim je sigurno da nije bila posvećena Sv. Donatu, zadarskom biskupu, već starokršćanskom svecu koji je umro mučeničkom smrću za progona Julijana Apostate u drugoj polovini 4. st. Štoviše, prvi se put spominje 1565. godine kada su u viziti biskupa Petra Bemba ispitani svjedoci izjavili da ju je darovao krčki biskup Donat a Turre (1484.–1515.) terenima oko Kornića. Stoga je ime dobila po tom biskupu, a nije poznato kome je prije bila posvećena. Pri tom je posjetu utvrđeno ruševno stanje crkvice, pa se navodi da nema ni poda ni vrata, samo oltar i prastaru palu.

Osim toga prvog spomena koji govori o ruširanosti drugih podataka nema, iz čega se pretpostavlja da se u njoj nisu održavali obredi i da je s godinama propadala. Tek je 1914. restaurirana, zaslugom austrijskog

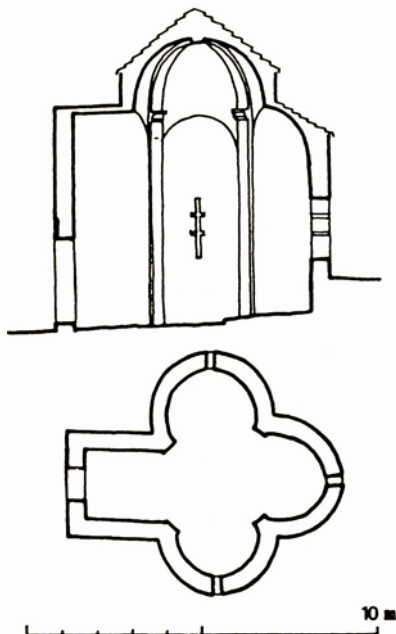

Ulazno pročelje crkve Sv. Dunata

konzervatora Antona Gnirsa iz Pule. Međutim, jako je oštećena odmah nakon II. svjetskog rata, 3. listopada 1945., osobito njezin gornji dio s kupolom. Naime, u blizini je bila gostionica obitelji Maračić u kojoj su u ratu partizani skladištili oružje i streljivo koje je toga dana eksplodiralo. Na mjestu gostionice nastao je krater, prasak se čuo na cijelom otoku, a poginulo je i petnaestak otočana na okolnim poljima i uz obalu. Tri godine poslije crkvice je restaurirana i tada je dobila današnji izgled, a radove je vodio arhitekt Aleksandar Freudenreich. Stoga mnogi za crkvu Sv. Dunata govore da je restaurirana kao ruina. To međutim ne smeta njezinoj dojmivosti i privlačnosti [10], [11].

Crkva Sv. Krševana u Glavotoku

Glavotok je rt na zapadnoj obali Krka, a pokraj njega, iznad uvale Čavlena, na prostoru negdašnje „vile rustike“, podignuta je crkvice Sv. Krševana koja je sačuvana u cijelosti. Građevinu tvore četiri kraka raspoređena uokrug središnje jezgre nad kojom se diže kupola skrivena u tamburu. To je zapravo po tlocrtnoj

Presjek i tlocrt crkve Sv. Krševana

Pogled s juga na crkvu Sv. Krševana

i prostornoj tipologiji centralna građevina s kružnim centralnim prostorom i kupolom. U prostor vodi pravokutni ulazni krak presvođen polukružnim bačvastim svodom. Tri su preostale polukružne apside natkrivene polukulatama, nad kojima se diže tambur s kalotom. U osi je svake apside uski prostor, zapravo prerez, u obliku križa s dva horizontalna završetaka, što je vrlo zanimljivo rješenje. Vanjski plašt zidova nije raščlanjen.

U unutrašnjosti je zanimljiv detalj pravokutnih pojačanja, svojevrsnih lezena koje se uzdižu na upornjaciama središnjeg kruga zgrade i prelaze u križno pojačanje kupole. Iako se takva konstrukcija u to doba ponegdje pojavljuje i u europskom graditeljstvu, ipak se može držati izvornim rješenjem pučkog majstora, koji pomalo nevješt u gradnji kupole pojačava njezinu konstrukciju.

Kod ove je građevine vrlo značajna originalna struktura zidova koju je odredio njezin graditelj, a unatoč minijaturnim dimenzijama unutrašnjost te relativno visoke građevine djeluje u oskudnom svjetlu vrlo monumentalno.

Crkva Sv. Krševana posvećena je svecu zaštitniku Zadra i navodno je građena u 11. ili 12. st. Svojim tlocrtom jako podsjeća na crkvu Sv. Križa u Ninu ili na negdašnju crkvu Sv. Vida u Zadru, ali je od njih znatno dojmivija i slobodno se može reći ljepša. Možda tom dojmu pridonosi lijepa kamena struktura koja nije ni iznutra ni izvana ožbukana. Činjenica je ipak da ta prekrasna crkva stoji daleko od glavnih putova i da se treba dosta potruditi do nje, doći isključivo pješice dobro označenom stazom. Ali dojam koji izroni iz bujnoga zelenila sve to višestruko nagrađuje [10], [11].

Zaključak

Stare crkve središnjega dijela Krka odišu raznolikošću i bogatstvom oblika. Građe se već u prvim stoljećima kada je kršćanstvo priznato kao službena religija, ali su vjerojatno i prije postojale neke skrivene bogomolje koje je sada nemoguće otkriti i prepoznati. To se ponajprije odnosi na sam grad Krk u kojem postojanje najstarijega kršćanskoga oratorija ipak nije do kraja dokazano.

Zabilježeno je već da na Krku ima mnogo starokršćanskih i ranoroma-

ničkih crkava, ali malo predromaničkih kakve poznajemo u drugim krajevima. Zapravo samo su dvije i one su smještene upravo oko grada Krka. No zato te dvije predromaničke crkve, iako možda građene u doba kada se drugdje grade crkve razvijene romanike, svojom ljepotom znatno odskaku i bez ikakve se sumnje mogu svrstati među najljepše i najdojmljivije, ali ujedno i najneobičnije.

Pripremili:

Krešimir Regan, Branko Nadilo

IZVORI

- [1] Bolonić, M.; Žic-Rokov, I.: *Otok Krk kroz vjekove*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2002.
- [2] Mohorovičić, A.: *Novootkriveni nalazi antičkih terma, oratorija i starokršćanske bazilike u gradu Krku*, Rad JAZU, (1971.), 359, str. 19-24
- [3] Žic-Rokov, I.: *Crkve posvećene Majci Božjoj od VI-XI. stoljeća na području Krčke biskupije*, Bogoslovska smotra (1972.), 4., str. 451-466
- [4] Sekulić-Gvozdanović, S.: *Utvrđeni samostani na tlu Hrvatske*, Golden marketing-Tehnička knjiga i Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2007.
- [5] Lešić, D.: *Grad Krk (mala monografija velikoga grada)*, Aquanet, Krk, 2005.
- [6] Tomičić, Ž.: *Arheološka svjedočanstva o ranobizantskom vojnom graditeljstvu na sjevernojadranskim otocima*, Prilozi (1988./1989.), 5/6., str. 29-53
- [7] Starac, R.: *Two Examples of Rural Ecclesiastical Architectural continuity on the Island of Krk*, Hortus artium mediavalium (2004.), 10, str. 231-236
- [8] Matejčić, I.: *Dvije crkve*, Gradski muzej Rovinj, Konzervatorski odjel Rijeka, Rijeka-Rovinj, 1997.
- [9] Tomičić, Ž.: *Novija ranosrednjovjekovna istraživanja Odjela za arheologiju*, Prilozi (1986./1987.), 3.-4., str. 141-173
- [10] Mohorovičić, A.: *Problem tipološke klasifikacije objekata srednjovjekovne arhitekture na području Istre i Kvarnera*. Ljetopis JAZU (1957.), 62., str. 486-537
- [11] Vežić, P.: *O centralnim građevinama Zadra i Dalmacije u ranom srednjem vijeku*, Diadora (1991.), 3., str. 323-368